

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2025 / 1: 109-113.

PERÇİN BOSTAN, Başak (2024), Türk ve Moğol Dillerinde Yer Alan Kuş Adları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme), Turhan Yayınevi, Ankara, ISBN: 9786-2565-45-694

Bermal CEYLAN*

Benzer coğrafya ve kültür içerisinde yer alan milletlerin soyut ifadeleri ve somut nesneleri yakın bir şekilde adlandırmaları, düşünce ve ifade tarzının benzerliğinin dillerine yansımalarının bir sonucudur. Türkler ve Moğolların uzun yıllar boyunca paylaştıkları coğrafya, aynı türdeki canlıların yaşam alanı olmuş ve bu yaşam alanındaki canlı türleri için iki millet de benzer ve ortak adlandırmalar ile kendi terminolojilerini oluşturmuşlardır. Eşyanın tabiata uygunluğu ile açıklanabilen bu ilişki içerisinde tabiata uygun olan nesnelerle ortak kültür kavramı oluşmaktadır. Özellikle aynı dil ailesine mensup olduğu varsayılan Türkçe ve Moğolca arasında adlandırmaların yanı sıra etimolojik düzlemde de benzerliklerin ve ortaklıkların bulunduğu gözlemlenmektedir.

Türk ve Moğol dilleri arasındaki akrabalık ilişkisi, Altayistik olarak adlandırılan ve Altay dil birliğini savunan dil teorisine kadar uzanan bir inceleme alanıdır. Dil

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eskişehir (Türkiye). E-posta: bermalceylan12@gmail.com/ ORCID ID: 0009-0002-8728-0967.

ilişisini açıklayabilmek için, araştırılan dilin mensuplarının paylaştıkları coğrafyanın yanında tarihsel bağlarının da incelenmesi gerekmektedir. Bahsi geçen iki dil üzerinden Altay dil teorisini Gül, “Bu iki dil arasında birçok yapısal sözlüksel, biçim bilgisel ve söz dizimsel benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler, bilindiği üzere bu iki dil etrafında bir dil akrabalığı teorisinin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve daha sonra Japon dillerinin ortak bir ana dilden türemiş olduğunu ve bu diller arasında bir soy akrabalığı (genetik) ilişkinin olduğunu iddia eden teori, bugün Altay Dil Ailesi adıyla ifade edilmektedir.” (Gül, 2020: 119) şeklinde açıklamıştır. Clark, Clauson, Doerfer, Şerbak gibi araştırmacılar akrabalık karşısı olsalar da birçok araştırmacı Altay dil birliğini kabul etmektedir.

Altay dil birliğinin temelini oluşturan, genetik akrabalıkları üzerine pek çok araştırma yapılmış; Türkçe ve Moğolcadaki ortak söz varlığı, yaşamın birçok alanındaki terminolojide karşımıza çıkmıştır. Başak Perçin Bostan tarafından hazırlanan elimizdeki eserde de gösterildiği üzere Türkçe ve Moğolca kuş adlarında ortaklık olduğu görülmektedir¹. Bununla birlikte iki dil arasında karşılıklı ödünçlemelerle de bir kuş söz varlığının oluştuğu ve varlığını doğduğu dil çevresinin dışına çıkararak daha geniş coğrafyalara taşıdığı görülmektedir. Aynı yüzyıllar içerisinde, aynı coğrafyayı paylaşan iki milletin gördüğü ve tanımladığı hayvanlar da farklılık göstermemektedir. Perçin Bostan hazırladığı çalışmada, kuş adlarının Türk-Moğol dil ilişkileri çerçevesinde ilk olarak 1955 yılında incelendiğini, “Türk-Moğol dil ilişkileri çerçevesinde yapılan çalışmalar içerisinde kuş adlarına yer verenlerin başında Ahmet Temir’in 1955 yılında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi’nde yayımlanan “Türkçe ile Moğolca Arasındaki İlgiler” isimli makalesi yer almaktadır.” şeklinde belirtmiştir (Perçin Bostan, 2023: 93).

İncelediğimiz eserde, Türk ve Moğol dilleri arasındaki etkileşim alanlarının ve ortak söz varlığının, dilsel ve kültürel bir kimliğin parçası olan kuş adlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bu çalışmada ortak adlandırmalar, etimolojik denklıklar ve bu iki dildeki benzerliklerle diller arasındaki kopyalamalara değinilmiştir. Elimizdeki bu çalışmanın dışında da özellikle Türkiye’de Tarihi ve Çağdaş Türk dillerindeki hayvan adları konusunda kitap, tez ve makale olarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarına değinmek hem tanıttığımız eser hem de konuya ilgili okuyucular için, yerinde olacaktır: Osman Fikri Sertkaya (1982-1983), Ingeborg Hauenschild (2006), Ayşehan Deniz Abik (2009), Ertan Besli (2010), S. Gombobaa & E. M. Monks (2011), E. Denison Ross (2015), Erhan Aydın (2016), Ergün Acar (2017), Kürşat Efe (2004, 2012, 2018), C. Özcan Devrez (2020), B. Perçin Bostan (2023), S. M. Arçın, (2023).

Tarafımızca incelenen eser, Ön Söz’ün ardından sırasıyla Çalışmanın Araştırma Korpusu ve Eser Kısaltmaları, Diller, Çeviri Yazı ve Giriş bölümlerinin ardından I.

¹ Türk ve Moğol dillerinde yer alan kuş adlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen Başak Perçin Bostan, lisans ve yüksek lisans eğitimini Gazi Üniversitesinde tamamlamıştır. 2017 yılında Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde doktora eğitimine başlayan yazar, Prof. Dr. Bülent Gül danışmanlığında hazırladığı *Pallas’ın Zoographia Rosso-Asiatica’ında Türkçe ve Moğolca Hayvan Adları* adlı tezini 2023 yılında savunarak doktora eğitimini tamamlamış ve bu çalışma aynı yıl kitap olarak yayımlanmıştır: *Peter Simon Pallas Zoographia RossoAsiatica. Türk ve Moğol Dillerine Ait Hayvan Adlarının Tespiti ve İncelenmesi*. Aktif Yayınevi. İstanbul, 2023. Yazar, 2019 yılından itibaren hakemli dergilerde özellikle Türkçe-Moğolca dil ilişkisini konu alan yayımlar yaparak Türkoloji alanına katkıda bulunmuştur.

Bölüm “Kuş Adları”, Sonuç, Kaynaklar ve Dizin şeklinde meydana getirilmiştir. Dizin, Moğolca ve Türkçenin yanı sıra Latince olarak da ayrı başlıklarda verilmiştir. Çalışmada *Trakus Türkiye’nin Kuşları* isimli kitap ile *Türkçe Sözlük*’te yer alan kuş türleri dikkate alınarak Türk ve Moğol dillerindeki kuş adları karşılaştırmalı olarak tespit edilmiştir. Eserde alfabetik bir sıralamaya göre 100 kuş ailesi ve türü incelenmiştir. Tarihi Türk dillerinde, her dönem içerisindeki eserlerde yer alan kuş adları tespit edilmiş, Çağdaş Türk dillerinde yaşayıp yaşamadığı ve yaşıyorsa da hangi şekillerde yaşadığına bakılmıştır. Modern Moğolca, Buryatça, Kalmukça ve Dagurcadaki kuş adları da Moğol dillerine ait sözlüklerin taranması ile tespit edilmiştir. Elde edilen veriler Türk dilleri ve Moğol dilleri olarak tablolastırılarak verilmiştir.

Giriş bölümünde (s. xxi-xxii) kuş adlarının tespit edildiği kaynaklar ve araştırmada kullanılan düzene değinilmiştir. Çalışmada, kuş adlarının incelenmesinin sebebi bölgede yaygın olan kuş adlarının halk tarafından iyi bilinmesi, kutsal ve mitolojik değerler taşımasıyla kültürler arasında çıkarım yapılabilmesine elverişli olması şeklinde açıklanmıştır. Yazar, eserini oluştururken kullandığı düzeni; eseri oluştururken öncelikle kuş ailelerine göre alfabetik bir sıralama yaptığını, sıralanan kuş ailelerini ve türlerini, daha çok Türk ve Moğol toplumlarında yer alanlardan seçerek esere dahil etmeye çalıştığını belirterek açıklamıştır. Yazar, alfabetik olarak sıralanan madde başlarında incelenen kuş türünün Türkiye Türkçesindeki biçimini, Modern Moğolcadaki en yaygın biçimini ve ilgili kuş ailesinin veya türünün Latince karşılığını vererek oluşturduğunu belirtmiştir. Madde başlarının ardından ilgili maddedeki kuş ailesinin veya türünün genel özelliğini tanıtan bir açıklamaya yer verdiğini, daha sonra Türk ve Moğol dillerindeki kullanımları tablo şeklinde sunduğunu; açıklama kısmında ise literatürde yer alan etimolojik değerlendirmelere yer vererek Türkçe ve Moğolca arasındaki ilişkisini analiz ettiğini belirterek değerlendirmelerin yapıldığı I. Bölüm’e geçmiştir.

Eserin en kapsamlı bölümünü oluşturan I. Bölüm’de (s. 1-189) madde başı olan kuş türü verildikten sonra ilgili kuş türünün *Trakus Türkiye’nin Kuşları ve Türkçe Sözlük*’teki tanımına yer verilmiş, ardından madde başındaki kuş türünün Moğolca ve Türkçe karşılaştırmaları yapılmıştır. İlk olarak Moğol dillerindeki tespitler sırasıyla Modern Moğolca, Buryatça, Kalmukça ve Dagurca; Türk dillerinde de Eski Türkçe, Oğuz Türkçesi, Harezmi-Kıpçak Türkçesi; Sibirya Grubu Türk dilleri, Kıpçak Grubu Türk dilleri ve Oğuz Grubu Türk dillerindeki biçimleri tablo halinde gösterilmiştir. Ardından açıklama bölümünde mevcut olan etimolojik açıklamalara yer verildikten sonra karşılaştırılan iki dil arasındaki fonetik, morfolojik ve etimolojik ilişkilere değinilmiştir.

Sonuç bölümünde (s. 190-191) incelenen 100 kuş adının 48’inde ortaklık tespit edilirken 52’sinin iki dil arasında farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Ortaklık tespit edilen adların bir kısmının Türkçeden Moğolcaya geçerken bir kısmının da Moğolcadan Türkçeye geçtiği ifade edilmiştir. Perçin Bostan’ın çalışmasında elde ettiği bulgulara göre, kuş adları özelinde, Türk ve Moğol dillerindeki ilişki üç şekilde değerlendirilebilir: İlki, Kalmukça ve Türkçe, ikincisi Moğolca ve Yakutça, üçüncüsü de Moğolca ve Eski Türkçe arasındaki ilişkidir. Araştırmada, Moğol dillerinden Kalmukçadaki kuş adlarının Türkçeye daha yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu yakınlık, kuş adlarındaki ortaklığın sayısal olarak Kalmukçada daha fazla olması ile

açıklanmıştır. Örneğin Türkçede görülen *ardıc kuşu* adının, Klasik Moğolca ve Buryatçada kullanılan biçimlerine Türk dillerinde karşılaşılmamıştır; fakat, Kalmukçada bu kuş adı *arça* şeklinde görülmektedir: “Türkçede bulunan *ardıc* kelimesi ile Kalmukça biçim benzer olup, muhtemelen Türkçeden Moğolcaya geçtiği düşünülmektedir.” (Perçin Bostan, 2024: 12). Benzer şekilde *ibibik* kuş adı da, *üpgük* biçiminde tanıklanmış ve bu ada Kalmukçada *öbüg* şeklinde rastlanmıştır. İncelenen kuş adlarında ortaklıkların sayısal olarak fazla olduğu diğer durum ise Moğolca ve Yakutça arasında görülmüştür. Türk dillerinden Yakutçanın diğer Tarihi ve Çağdaş Türk dillerine göre Moğolcadan daha fazla etkilenmiş olmasının sebebi, Türk dillerinden daha erken bir tarihte uzaklaşması ve geç dönemde yazı diline geçmiş olmasıyla ifade edilmiştir. Örnek olarak Türkiye Türkçesindeki *çamurcun* adını inceleyen Perçin Bostan, bu kuş adı ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmede adın, Moğolcadaki karşılığı olarak *çürgü nagusu(n)* adında bulunan *çürgü* ile ilişkili görmektedir (2024: 48). Moğolca *çürgü* kelimesiyle Yakutçadaki *çörkökü*, *çörköökü*, *çörkööküü* kelimelerinin benzerlik göstermesi ve bu benzerliğin diğer Tarihi ve Çağdaş Türk dillerinde görülmemesi; Yakutçanın erken dönemlerde Türkçeden ayrılarak Moğol dilleriyle ilişki kurmasıyla açıklanmıştır. Yine, Türkçeye Farsçadan geçmiş olan *şahin* kelimesi ile ilgili değerlendirmede bulunan Perçin Bostan, kuş adının anlamını karşılayan Moğolca *eliy-e* biçiminin Türk dillerinden sadece Yakutçada *elie* olarak tanıklandığını ifade etmiştir (2024: 164). Eski Türkçe ve Moğolca arasındaki ortaklıklar da bahsi geçen dönemde etkileşimin fazla olması ile açıklanmıştır. Türkçede kullanılan *kartal* adı, Eski Türkçe döneminden itibaren eserlerde tanıklanmakta ve Türk dilinin diğer evrelerinde birçok kuş adını karşılayarak yaygın olarak görülmektedir (Perçin Bostan 2024: 98). Türkçeden Moğolcaya geçtiği düşünülen bu kuş adı, Moğolcada sadece bir kuş türünü karşılayarak anlam daralmasına uğramıştır. Kuş adlarında benzerlik gösteren bazı adlandırmalar iki dil arasında ilişki olduğunu düşündürse de etimolojik ya da fonetik açıdan bağlantısı tespit edilemeyen örnekler de bulunmaktadır. Örneğin Türk dillerinde yaygın olarak kullanılan *guguk* adının, Moğol dillerinde *kökege*, *höhöö* olarak kullanıldığı görülmüştür. İki dilde de ses taklidi yoluyla oluşturulan bu adlar arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Doğa ile doğrudan ilişkili olan kuş adlarının benzer şekilde ses taklidi yoluyla oluşturulmasında, Türk ve Moğollar arasındaki ortak coğrafyanın etkili olduğu düşünülmüştür.

Yazar, sonuç bölümünde kuş adlarında tespit edilen ortak adların sayısının 48 olduğunu ifade etmiştir ancak hangi adlarda ortaklık bulunduğunu eserin birinci bölümünde ilgili madde başlarının açıklama kısmında yer vermiştir. Sonuç bölümünde ayrıca yapılan tespitlerin liste halinde veya toplu şekilde bu 48 ortak adın verilmesi okuyucunun bütünsel algısını kolaylaştırabilir ve daha fazla fayda sağlayabilirdi.

Etnogenezi çalışmalarında milletlerin ortaya çıkış yerlerini yani proto vatanlarını belirlemek için hayvan, bitki, iklim, yeryüzü şekillerinin adları incelenmektedir (Bkz. Golden 2024: 153-189). Elimizdeki çalışma da, Türkçe ve Moğolca kuş adlarının tarihsel seyrini ve günümüzdeki Türk-Moğol dil ilişkisini göstermekle birlikte etnogenezi çalışmalarının yanı sıra onomastik çalışmalarına da katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Abık, A. D. (2009). Kutadgu Bilig’de Hayvan Adları. *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, 33(1), 1-32.
- Arçın, S. M. (2023). *Sibiry Türk Lehçelerinde Kuş Adları (Dil İncelemesi)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aydın, E. (2016). Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 54(1), 1-51.
- Besli, E. (2010). *Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Denison Ross, E. (2015). *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü* (N. E. Gürsoy, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan Balcı, Ş. (2020). P. S. Pallas’ın Zoographia-Rosso-Asiatica Adlı Eserinde Hakas Ağızlarına Ait Hayvan Adları. *Türkbilg*, 39, 29-50.
- Efe, K. (2004). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hayvan İsimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Efe, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Efe, K. (2018). Eski Türkçe Döneminde Hayvan Türlerinin Adlandırılması. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 6(4), 329-352.
- Golden, P. (2024). Kabile Bölgesinde Etnogenezi: Türklerin Ortaya Çıkışı (S. Karabacak, Çev.) *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 153-189.
- Gombobaa, S., & Monks, E. M. (2011). *Mongolian Red List of Birds*. Regional Red List Series. Admon Printing.
- Gül, B. (2006). Hayvan Adları ile Kurulan Türk ve Moğol Kişi Adları. *Türkbilg*, 12, 185-191.
- Gül, B. (2020). *Türkçe ve Moğolca İlişkisi Üzerine*. Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar: Dil-Tarih-Kültür (K. Yıldırım, Ed.), 119-134. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Türk Ocakları.
- Hauenschild, I. (2006). *Botanica und Zoologica im Babur-Name: Eine Lexikologische Und Kulturhistorische Untersuchung*. Turcologica, 66. Harrassowitz Verlag.
- Özcan Devrez, C. (2020). Eski Uygurca Sonrası Orta Asya Türkçesinin Söz Varlığı İçerisinde Hayvan Adları. *International Journal Old Uyghur Studies*, 2(2), 177-210.
- Perçin Bostan, B. (2023). *Peter Simon Pallas Zoographia Rosso-Asiatica: Türk ve Moğol Dillerine Ait Hayvan Adlarının Tespiti ve İncelenmesi*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Perçin Bostan, B. (2023). Türk ve Moğol Dillerinde Ortak ve Benzer Kuş Adları. *Türk Kültürü Dergisi*, 16(1), 93-121.
- Perçin Bostan, B. (2024). *Türk ve Moğol Dillerinde Yer Alan Kuş Adları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Ankara: Turhan Yayınevi.
- Sertkaya, O. F. (1982-1983). Maitrisimit Nom Bitig, Eski Türkçe Kuş İsimleri. *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 30-32, 253-271.

